

17. Там само.
18. Історія українського селянства. — Т. 1. — С. 474.
19. Карышев Н. Народно-хозяйственные наброски // Русское богатство. — 1895. — № 2. — С. 58.
20. Мицик О. К. Аграрна політика. (1800-1925 pp.) — Т. 1. — Подєб-ради, 1925. — С. 296.
21. Підраховано за: Дубровский С. М. Столыпинская земельная реформа. — С. 586-588.

Анотації

Сусоров С. В. К вопросу об особенностях аграрного развития Юга Украины в конце XIX — в начале XX века.

В статье проанализированы факторы и особенности сельскохозяйственного развития Юга Украины на рубеже XIX и XX веков.

Susorov S. V. To the problem of peculiarities of agrarian development of the South of Ukraine at the end of XIX and at the beginning of XX centuries.

In the article factors and peculiarities of agricultural development of the South of Ukraine on the boundary of XIX and XX centuries are analyzed.

А. І. Федорова

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄДИНОВІРСТВА В ПІВДЕННІЙ БЕССАРАБІЇ

Існування старообрядництва завжди непокоїло як церкву, так і уряд, які намагалися боротися з ним (заборона на богослужіння, використання дзвонів, спорудження каплиць, церков; введення додаткових податків тощо), але всі заходи виявлялися марними, старообрядництво навпаки зміцнювалося, старообрядці згуртовувалися перед небезпекою, продовжуючи бути вірними старим традиціям. З часом був винайдений новий засіб привернення “розкольників* в лоно православної церкви”, своєрідний компроміс — старообрядців намагалися приєднати до офіційної православної церкви через єдиновірство, точкою відліку якого вважається 27 жовтня 1800 р., коли імператор Павло I затвердив складені московським митрополитом Плато-

* В даному випадку “розкольники” це “старообрядці”, відносно яких іншу назву в офіційних документах було заборонено вживати.

ном “Пункти, або правила, єдиновірства”. У 1881 р. Синод вніс до цих правил деякі уточнення, так звані “16 пунктів”. Сутність єдиновірства полягала у підпорядкуванні старообрядництва офіційній церкві в організаційному відношенні (призначення священників православним єпархіальним архієреєм, звіт перед єпархією тощо) при збереженні основних правил старообрядницької служби (наприклад, богослужіння проводилися священниками панівної церкви за старообрядницькими канонами та книгами). Єдиновірство вважалося перехідним ступенем від старообрядництва до никоніанства, це була спроба поставити під контроль офіційного православного духовництва старообрядницькі общини, об’єднати православ’я та старообрядництво, однак ці заходи не давали бажаних наслідків, приживались вкрай погано. Відомий апологет старообрядництва Ф. Мельников наводить дані про те, що старообрядці не йшли в єдиновірство, бо вважали його “пасткою” та “западнею” [1].

В представлений статті ми звернемо свою увагу на регіон Південної Бессарабії, який завжди відрізнявся особливою міцністю старообрядництва, оскільки мешканці цієї прикордонної території користувалися рядом пільг та привілеїв, яких не мали старообрядці основної частини Російської імперії (привілеї надані указом Олександра I від 25.07.1811 р., підтвердження їх у 1879 р., 1894 р.). Звісно, що це непокоїло Синод, тому місіонерська робота в розглядаємому регіоні була налагоджена надто чітко (проводилися бесіди зі старообрядцями, розповсюджувалася місіонерська література тощо), робилося все можливе для повернення старообрядців до синодальної церкви.

Отже, в цій статті ми зупинимось на регіональній історії старообрядництва, питанні запровадження єдиновірства в Південній Бессарабії, передусім в Ізмаїльській єпархії, розглянемо особливості роботи місіонерів та їх наслідки. Джерельною базою в основному слугував журнал “Кишиневские єпархиальные ведомости”, на сторінках якого постійно друкувалися звіти місіонерів, результати їх бесід зі старообрядцями, висвітлювалися головні події, що сталися в єпархії тощо. Зазначимо, що єдиновірство в Південній Бессарабії не було об’єктом спеціальної уваги. Загальні аспекти запровадження єдиновірства в Російській імперії можемо знайти в монографіях Ф. Ю. Мельникова “Краткая история древлеправославной старообрядческой) Церкви”,

Н. Д. Талберга “История Русской Церкви. 1801–1908 гг.” [2], в енциклопедичних виданнях [3] та ін. З сучасних регіональних дослідників можна назвати Кучерявенко І. Ф., яка в статті “Деятельность противораскольнической миссии в Измаильском уезде в конце XIX — начале XX вв.” [4] дає коротку характеристику і запровадженню єдиновірства, та роботу автора цієї статті “Інститут місіонерства та старообрядці Подунав’я” [5]. Представлена стаття є виокремленням одного аспекту питання, більш детального, комплексного розгляду безпосередньо проблеми єдиновірства в Південній Бессарабії.

Актуальність теми полягає не лише у відсутності комплексного дослідження проблеми, а ще й в тому, що в наш час звертає увагу на єдиновірство і керівництво старообрядницької церкви. Наприклад, на IV науково-практичній конференції “Липоване-старообрядцы Придунавья: 350-летний опыт сохранения русского языка, традиций и культуры” (м. Вилкове Кілійського р-на Одеської області, вересень 2007 р.) старообрядницький архієпископ Київський та вся України Савватій висловив думку, що єдиновірство може стати одним із шляхів примирення старообрядницької та православної церкви.

Як ми вже зазначали вище, єдиновірство бере початок з 1880 р., але історія цього явища розпочалась задовго до офіційної дати. Ще на початку 1835 р. імператор Микола I через міністерство внутрішніх справ повідомив усіх градоначальників, в тому числі й ізмаїльського, що у випадках “коли розкольники виявлять бажання приєднатися до православ’я, — дозволяти їм... будувати на перший раз церкви, згідно з їх бажанням...” [6]. Отже, як ми бачимо, для тих, хто відійшов від старообрядництва та приєднався до православ’я, робилися поступки, дозволялося будувати церкви згідно з їх бажанням, також їм надавалися пільги у виплаті податків.

Однак до остаточного утвердження єдиновірства в регіоні пройшло 60 років. Лише 1895 р. в Ізмаїлі був заснований самостійний єдиновірський прихід з причетом у складі священника та псаломщика, яким виплачувалося жалування з казни. 2 жовтня 1896 р. був освячений єдиновірський дерев’яний храм на цегляному фундаменті. Але вже через 5 днів — 7 жовтня о 12 годині дня церква згоріла вщент: за годину пожежа винищила все, згоріли святині, розплавився всі дзвони, залишився

тільки дерев'яний хрест, що знаходився під престолом [7]. Ходили чутки, що церкву підпалили старообрядці, однак довести цього так і не змогли.

Через рік — у 1897 р. замість дерев'яної єдиновірської церкви була споруджена зусиллями місіонера Феодосія Воловея нова кам'яна церква. За одними даними, кошти на розбудову нової церкви винайшов власне Ф. Воловей [8]; за іншими — оскільки єдиновірська церква, що згоріла, була застрахована, то після пожежі була отримана страховка в розмірі 12500 крб., саме ці кошти і пішли на будівництво [9]. Нова церква була освячена на честь Різдва Богородиці 16 листопада 1897 р. православним преосвященим Аркадієм.

Можемо зазначити, що справі привернення старообрядців у лоно православної церкви допомагали місіонерські бесіди. Так, місіонер Феодосій Воловей 10 жовтня 1899 р. проводив бесіду про незаконність австрійського старообрядницького священства зі старообрядцями білокриницької згоди с. Жебріяни Ізмаїльського повіту у приміщенні місцевого училища зі старообрядницьким попом м. Маяк Херсонської губернії Васи́лієм Резановим. Як вказував Ф. Воловей, В. Резанов користувався великою пошаною серед старообрядців як Херсонської, так і Бессарабської губернії; за начитаність та красномовство його називали “то Григорієм Богословом, то Іоанном Златоустом” [10]. За даними Ф. Воловея, старообрядницький священник с. Жебріян Стефан Сучков втік із села перед бесідою, сам В. Резанов, не завершивши бесіди, пішов. Бесіда не пройшла дарма для місіонерів, оскільки, як зазначається в статті, після закінчення бесіди старообрядницькі начотчики Кирил Симонович Логвинов та Іларіон Ніколаєв Воробйов виявили бажання приєднатися до єдиновірства [11].

У лютому 1900 р. в єдиновірській церкві відбулася визначна подія: до православ'я приєднано старообрядницького священіока Авраамія Осіпова, який жив у Кугурлуйському старообрядницькому монастирі [15]. Звичайно, що ця подія досить стурбувала старообрядницький світ, бо до єдиновірства перейшов не мирянин, а священіонок.

У 1902 р. приєдналися до єдиновірства Дей Несторович Качалкін (найближчий радник та помічник ізмаїльського старообрядницького єпископа Анастасія, був його секретарем в епар-

хії, Анастасій намагався відмовити його від думки приєднання до єдиновірства, але марно), Ферапонт Савович Івлєв (родом із Старої Некрасівки, був старообрядницьким вчителем; за свою начитаність та бездоганну поведінку вважався першим кандидатом на священство) [16], в 1903 р. колишній священінок Архангело-Михайлівського Кугурлуйського старообрядницького монастиря Анатолій (в миру — Андрій Іванов Кирилов, який більше 40 років був священником) [17].

Наведемо деяку статистику: в південній частині Бессарабії до єдиновірства були приєднані у 1899 р. 15 осіб [12], у 1901 — 10 осіб [13], у 1903 р. — 21 особа [14]. Тобто, ми бачимо, що привернення старообрядців до православ'я були нечисленими, особливо якщо порівнювати з загальною кількістю старообрядців. Так, знов-таки за місіонерськими звітами, у 1899 р. в Ізмаїльському повіті мешкало 16532 осіб, у 1901 р. — 15388, 1902 р. — 15398. Отже, в середньому число старообрядців, що перейшли до єдиновірства, становило менше 0,1 %.

Звісно, що старообрядці не схвалювали рішень колишніх своїх одновірців, які приєдналися до православ'я, відносилися навіть до них вороже, про що свідчить наступний уривок зі звіту місіонера південного регіону Ф. Воловея за 1900 р.: “Вони [старообрядці — А. Ф.] усіляко поносять єдиновірців, шкодять їм на кожному кроці, дають проти них в судових установах неправдиву присягу, винищують їх житло за допомогою підпалів і навіть вбивають деяких з них через отруту, задуху тощо. Щоб не бути голослівним, приведу з багатьох лише деякі факти. Перший єдиновірський храм до тла був знищений пожежою внаслідок підпалу, перші єдиновірці м. Ізмаїла на світлій седмиці в рік свого приєднання до святої церкви зазнали тяжкі наслідки пожежі, які почалися в їх дворах також внаслідок підпалу... Ізмаїльський єдиновірець Ісідор Бочаров в минулому році отруений ізмаїльською старообрядкою Васильєвою, яка була засуджена Кишинівським окружним судом на каторжні роботи на 10 років” [18].

Старообрядці не дивилися на ці події опосередковано, вони намагалися протидіяти єдиновірству, наприклад, захищаючись від місіонерів непідцензурними закордонними виданнями. Так, наприкінці 1896 р. серед православних та старообрядців Ізмаїльського повіту була розповсюджена брошура “Нечто об

единовѣри и единовѣрцах”, що складала відбиток із окремих номерів старообрядницької газети “Слово правды” за 1896 р. (№ 3, 6, 7, 8, 9), яку видавав Ф. Мельников [19]. В цій брошурі робилися напади на єдиновірство.

Також для захисту від місіонерів, на протипагу їм, старообрядці у 1902 р. заснували посаду противониконіанського місіонера, яким став священоінок Кугурлуйського монастиря Веніамін Резанов, який роз’їжджав по Ізмаїльському повіту та проводив бесіди зі старообрядцями по укріпленню віри, розпо-всюджував відповідні брошури [20].

З 1905 р. — з часу підписання указу про свободу віросповідання — ситуація кардинально змінюється, старообрядці стали почувати себе більш вільно. В часи поступок в Російській імперії відмічався масовий відхід з єдиновірства до старообрядництва. Після оголошення віротерпимості єдиновірські приходи стали швидко розпадатися. Подібна ситуація спостерігалася і в розглядаємому регіоні: наприклад, у 1912 р. ізмаїльський священик Трофим Чигин приєднав до старообрядництва з єдиновір’я Ф. Суворова з двома його дочками [21].

Отже, підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що самостійний єдиновірський приход був заснований в Ізмаїлі у 1895 р., однак старообрядцям регіону це було недовподобно, вже через кілька днів церква згоріла. Незважаючи на плідну роботу місіонерів, кількість старообрядців, що перейшла в єдиновірство, становила досить незначну частку — в середньому менше 0,1 %, хоча серед них були і священоіноки, і радник єпископа, і вчитель. З 1905 р. єдиновірство занепадає, оскільки з прийняттям указу про віротерпимість, старообрядці, в основному, кидають єдиновірство на користь старообрядництва.

Джерела та література

1. Мельников Ф. Е. Краткая история древлеправославной (старообрядческой) Церкви. — Барнаул, 1999. — С. 153.
2. Тальберг Н. Б. История Русской Церкви. 1801-1908 гг. // <http://www.klikovo.ru/db/book/msg/830>
3. Вургафт С. Г., Ушаков И. А. Старообрядчество. Лица, события, предметы и символы. Опыт энциклопедического словаря. — М., 1996; Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. — СПб, 1896.
4. Кучерявенко И. Ф. Деятельность противораскольнической миссии в Измаильском уезде в конце XIX — начале XX вв. // Липоване:

- история и культура русских-старообрядцев. — Выпуск 3. — Одеса, 2007. — С. 101-106.
5. Федорова А. І. Інститут місіонерства та старообрядці Подунав'я // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Серія: історія. — Вип. 1. — Одеса: Астропринт, 2003. — С. 67-73.
 6. КП “Ізмаїльський архів”. — Ф. 56. — Оп. 1. — Спр. 438. — Арк. 3.
 7. Освящение новосооруженного единоверческого храма в городе Измаиле // Кишиневские епархиальные ведомости (далее — КЕВ). — 1898. — № 6. — отд. неоф. — С. 162 — 163.
 8. Извлечение из отчета миссионерского комитета Кишиневской епархии за 1897 год // КЕВ. — 1899. — №1-2. — отд. неоф. — С. 56; Освящение новосооруженного единоверческого храма... — С. 164.
 9. Веденеева А. В. Пастирська та місіонерська діяльність парафіяльного духівництва РПЦ. — К., 1990. — С. 13-18; Кучерявенко И. Ф. Деятельность противораскольнической миссии... — С. 104.
 10. Ф. Воловей. Беседа в сел. Жубріянах Измаильского уезда с старообрядческим попом г. Маяк Херсонской губернии Василием Резановым // КЕВ. — 1902. — №9. — отд. неоф. — С. 170.
 11. Там само. — С. 180.
 12. Ф. Воловей. Отчет епархиального миссионера южного района Кишиневской епархии за 1899 год // КЕВ. — 1900. — №21. — от. оф. — С. 450.
 13. Отчет о деятельности миссионера южного района Кишиневской епархии за 1901 год // КЕВ. — 1902. — №5. — от. оф. — С. 156.
 14. Раскол и противораскольническая миссионерская деятельность в южной части Бессарабии в 1903 г. // КЕВ. — 1904. — Приложение к №6. — С. 16.
 15. Ф. Воловей. Присоединение из раскола к православию бывшего священноинока Архангело-Михайловского Кугурлуйского старообрядческого монастыря Авраамия Осипова // КЕВ. — 1900. — № 18. — С. 515, 525.
 16. Раскол и противораскольническая миссионерская деятельность в южной части Бессарабии в 1902 году по отчету миссионера священника Феодосия Воловея // КЕВ. — 1903. — №5. — отд. неоф. — С. 130; Иосиф Пархомович. Краткий исторический очерк противораскольнической миссии в Кишинёвской епархии сь 1813 до 1910 // Труды Бессарабского Церковного Историко-Археологического общества (3-й выпуск). — Кишинёв, 1910. — С. 1-122.
 17. Раскол и противораскольническая миссионерская деятельность в южной части Бессарабии в 1903 г.... — С. 16.
 18. Ф. Воловей. Отчет епархиального миссионера южного района Кишиневской епархии за 1900 год // КЕВ. — 1901. — №18. — от. оф. — С. 440.
 19. Извлечение из отчета миссионерского комитета Кишиневской епархии за 1897 год... — С. 54; Воловей Ф. Разбор раскольнической

- брошюры “Нечто об единоверии и единоверцах” (Изд. Газ. Заграничной “Слово Правды”) // КЕВ. — 1898. — №9. — С. 273.
20. Раскол и противораскольническая миссионерская деятельность в южной части Бессарабии в 1902 году... — С. 122
21. “Из Дневника” миссионера священника Феодосия Воловея за 1912 год // КЕВ. — 1912. — № 3. — отд. неоф. — С. 62.

Анотації

Федорова А. И. Введение единоверия в Южной Бессарабии.

В статье анализируется открытие единоверческой церкви в Измаиле, деятельность миссионеров по вопросу присоединения старообрядцев к единоверию и результаты этой деятельности.

Fedorova A. I. Introduction of edinoveriye in South Bessarabia.

The establishment of edinovercheskaiya church in Ismail, activity of missionaries in the question of joining of staroobryadtsy to edinoverie and results of this activity are analysed in the article.

Л. Ф. Циганенко

ПРЕДВОДИТЕЛІ ДВОРЯНСТВА БЕССАРАБСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ТА ЇХ РОЛЬ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ КРАЄМ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)

Предводители дворянства — одна з ланок політичної структури Російської імперії кінця XVIII — першої половини XIX ст. Відіграючи провідну роль у становій дворянській корпорації, вони не тільки концентрували в своїх руках функції дворянських товариств, але й являли собою важливий важіль адміністративно-управлінського апарату російського самодержавства. Широка компетенція та особливий статус зробили предводителів дворянства невід’ємним атрибутом провінційного життя.

Загальна оцінка інституту предводителів дворянства була дана ще в історіографії XIX ст. Вона обґрунтовувалась рядом дослідницьких праць, які, не зважаючи на певні недоліки, зберегли певну наукову значущість і до сьогодні [1]. За радянських часів історія зародження, становлення, розвитку і діяльності інституту предводителів дворянства була однією з найбільш заідеологізованих та майже не досліджувалась. Лише деякі аспекти його історії були порушені в історичних працях, присвячених загальним або суміжним проблемам [2].